

УЛОГА ПОРОДИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАШТИТИ ПОРОДИЦЕ

*Предраг ЈАНКОВИЋ¹²⁶, магистар међународних односа
МХ Електропривреда Републике Српске ЗП Електрокрајина а.д. Бања Лука*

Сажетак: *Породица је основна ћелија друштва, која омогућава нормалну цивилизацијску репродукцију становништва, одгајање и формирање чланова друштва од њиховог рођења. Она као таква мора бити заштићена од стране државе, која то спроводи путем породичног законодавства. Породица је комплексна заједница, веома значајна за друштвену заједницу, у којој се испреплићу многи односи, од самог заснивања породице, тј. заснивања брака односно ванбрачне заједнице, односа између брачних односно ванбрачних другова, односа између родитеља и деце, па до односа чланова породице са неким институцијама у одређеним случајевима. Породично законодавство ствара правни оквир за функционисање тих односа, чиме доприноси да се они што боље одвијају. Поред регулисања породичних односа процедуралне природе, држава одређеним законима пружа заштиту деце и заштиту од насиља у породици, намећући тиме оквире понашања чланова породице у циљу њеног нормалног функционисања, тј. санкционишући понашања и поступке који би могли нарушити сврху породице и довести до нежељених и штетних појава. Циљ овог рада је да у теоријском оквиру расветли у којој мери породично законодавство може да одговори на изазове савремене породице и утиче на њену заштиту.*

Кључне речи: *Породично законодавство, породични односи, заштита породице.*

Увод

Најважније функције породице, како за појединца тако и за друштво су: брачна, репродуктивна, економска, васпитно-образовна, заштитна и психолошко-емотивна (Цвејић-Јанчић, 1995). Путем породице одвија се репродукција становништва, у породици се рађају деца, одрастају у њој, формирају се за самосталан живот. Несумњиво, породица представља основну ћелију друштва, и држава треба да јој посвети највећу могућу пажњу ради свог опстанка, поготово што је у многим државама присутан тренд смањења natalитета, повећања броја развода и одлив становништва, а то је поготово приметно у Републици Српској (Влада Републике Српске, 2008), а и у целој БиХ. Одређење породице као темељне друштвене групе и основне ћелије друштва, која има право на заштиту државе и друштва, дато је и у међународним актима о људским правима¹²⁷.

Током двадесетог века евидентна је разградња породица са великим бројем чланова да би данас доминирала концепција нуклеарне породице са малим бројем чланова (Милић, 2001). Са структуралним долазе и друштвене промене које су донеле промене неких аспеката породичног живота услед чега је дошло до јачања субјективних права (Креша и Софтић, 2016). Доношењем

¹²⁶ Предраг Јанковић, pezo.jankovic@yahoo.com

¹²⁷ Универзална декларација о правима човека, члан 16. став 3.; Међународни пакт о грађанским и политичким правима, члан 23. став 1.

Европске конвенције за заштиту људских права и слобода тежиште правне заштите пребачено је са породице на индивидуу тј. појединца у породици, услед чега долази до демократизације правног регулисања породичних односа, тј. до индивидуализације чланова породице кроз успостављање равноправности мужа и жене односно оца и мајке и равноправности брачне и ванбрачне деце (Поњевић, 2013).

Савремена породица се дефинише као животна заједница родитеља са децом коју издржавају, а заснива се на равноправном односу чланова породице, као и на узајамним правима и дужностима родитеља и деце, где су истакнута индивидуална права чланова породице (Голубовић, 2016). У модерном свету, поред брачних заједница, све је више ванбрачних заједница, непотпуних породица или истополних веза, што све представља изазов за друштво у контексту функционисања породичних односа и односа чланова таквих заједница са друштвеном заједницом (Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт, 2008). То захтева одговарајућу правну регулативу која ће ефикасно одговорити на друштвене околности. У савременој породици као комплексној заједници испреплићу се многи односи, почев од заснивања породице склапањем брака или заснивањем ванбрачне заједнице, преко односа брачних односно ванбрачних другова, односа родитеља и деце, па до односа чланова породице са неким институцијама у одређеним случајевима. У функционисању породице могу настати разни проблеми који излазе из оквира слободног поступања чланова породице и који могу угрозити породицу као заједницу а исто тако и чланове породице као јединке, што би било штетно и за друштвену заједницу. Велики проблем у функционисању породице често представља насиље у породици и повреда права осталих чланова породице, поготово деце (Влада Републике Српске, 2008). Понашања и поступци који представљају насиље у породици могу не само нарушити функционисање породице него и узроковати њен распад, а исто тако штетно утицати на одгој и одрастање деце и формирање њихове личности. Породица треба да буде основа у развоју детета и његове личности (Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт, 2008). Улога законодавства у решавању ових ситуација и њиховој превенцији је врло значајна. Одговарајући на захтеве друштвене стварности и савремене науке, породично законодавство треба створити правни оквир за што боље функционисање породице, поготово кроз заштиту од насиља у породици и заштиту права детета и његовог интегритета, а исто тако и за повећање natalитета пружањем социјалне, дечје и здравствене заштите.

Општи осврт на породично законодавство

Породично законодавство се може одредити као скуп правних норми које регулишу породичне односе и статус породице и чланова породице, њихова права и обавезе. Породица као целина нема правни субјективитет него су субјекти права само њени чланови, међутим у оквиру породичног права постоје норме које се односе и на породицу као целину. Важно је напоменути да су одређени породични односи заштићени и у оквиру норми кривичног, радног и социјалног права. Функција породичног законодавства не исцрпљује се само у заштити породице већ је њен задатак и да створи претпоставке за остваривање основних друштвених вредности као што су одгој деце, одговорност за преузете породичноправне обавезе, солидарност између чланова породице, равноправност жене и мушкарца, заштита појединаца неспособних за самосталан живот. Породично законодавство настоји утицати на квалитет породичних односа, а не само на њихово правно регулисање (Влада Републике Српске, 2008). У том циљу се у постојеће методе уређења породице уводи и цео низ ванправних метода као што су препоруке, моралне норме и социјални рад. Заштита породице путем законодавства манифестује се с једне стране прописима који уређују односе у породици, заштиту од насиља у породици и заштиту права детета, а с друге стране законским прописима и одлукама надлежних органа кроз обезбеђење социјално-економске, здравствене, дечије, кривично-правне и друге потребне заштите којима се ствара основа за правилно функционисање породице и подстиче рађање деце давањем разних бенефиција и субвенција а ради повећања natalитета (Влада

Републике Српске, 2008). Да би могла доносити ефикасне законе држава мора пратити стање у друштву, проводити истраживања, правити анализе и доносити стратегије за будући период. Принцип приоритетне заштите породице произилази из суштинског значаја породице за развој личности детета и права на породични интегритет, што захтева социјалну подршку породици и јачање њених функција (Жегарац и сарадници, 2001).

Формални извори породичног права су устав, међународни уговори, закони и подзаконски акти. Извори породичног права у Републици Српској су Породични закон Републике Српске (у даљем тексту: ПЗ РС), Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, Закон о децјој заштити РС, Закон о социјалној заштити РС, Закон о здравственој заштити РС, Кривични законик РС (у даљем тексту: КЗ РС), Закон о раду РС, Закон о основном образовању и васпитању РС, Закон о предшколском образовању и васпитању, и порески закони (Влада Републике Српске, 2008). Ово представља унутрашњооправни оквир породичне регулативе, поред којег постоји и обиман међународнооправни оквир кога чине бројни међународни правни акти на чију примену је обавезана БиХ (Влада Републике Српске, Центар за једнакост и равноправност полова). Претежни део норми породичног права је императивног карактера а мањи број њих има само карактер препоруке. За регулисање и заштиту породице веома је важан био и акт Владе Републике Српске (у даљем тексту: Влада РС) из 2008. године – Стратегија за развој породице у Републици Српској за период од 2009. до 2014. године. Овим актом Владе као један од стратешких циљева постављено је побољшање законског положаја породице кроз измене и допуне закона који регулишу статус породице и породичне односе.

Породица у систему породичног законодавства

Устав Босне и Херцеговине не садржи посебне одредбе о браку и породици, већ права која се односе на породицу третира у оквиру укупних људских права и слобода, и у њему је прописано да сва лица на територији БиХ уживају право на приватност и породични живот и право на брак и заснивање породице (чл. 3.). Устав Републике Српске (у даљем тексту: Устав РС) уз ово предвиђа и забрану сваке дискриминације засноване између осталог и на полу (чл. 10.), неповредивост личног и заједничког живота (чл. 13.), те посебну заштиту породице, мајке и детета (чл. 36. став 1.), уређеност законом брака и односа у браку (чл. 36. став 2.), право слободног одлучивања о рађању деце (чл. 36. став 3.), право и дужност родитеља да се старају о подизању и васпитању своје деце (чл. 36. став 4.), дужност деце да се старају о својим родитељима којима је потребна помоћ (чл. 36. став 5.), као и изједначавање у правима брачне и ванбрачне деце (чл. 36. став 6.)

Породично законодавство најисцрпније регулише односе у породици. Задатак породичног права је да штити породицу и да обезбеди правилно развијање односа међу њеним члановима. Здрава и усклађена породица омогућава несметан развој појединца и представља чврсту основу за правилан развој друштва. ПЗ РС дефинише породицу као животну заједницу родитеља и деце и других сродника (чл. 2), док Породични закон Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: ПЗ ФБиХ) у члану 2. наводи да породицу поред родитеља и деце могу чинити крвни сродници, сродници по тазбини, усвојиоци и усвојеници, лица из ванбрачне заједнице ако живе у заједничком домаћинству. Породичнооправни односи које уређује ПЗ РС су: закључење брака, лична права и дужности брачних супружника, престанак брака, односи родитеља и деце и других сродника, усвојење, старатељство, издржавање, имовински односи између брачних, ванбрачних супружника, и других сродника и одређени облици правне заштите породице (чл. 1). Уочљиво је да су овим законом исцрпно регулисани породични односи, а на основу неких важних одредби може се створити слика колика је његова улога у заштити породице. Република Српска обезбјеђује посебну заштиту породици, мајци и детету у складу са међународно признатим људским правима и основним слободама (ПЗ РС, чл. 3). Закон прописује да заштиту и правну помоћ породици и њеним члановима пружа орган старатељства у складу са законом, а да породица и њени чланови уживају

судску заштиту (ПЗ РС, чл. 13). Законом је такође утврђено да између родитеља и деце постоји обавеза међусобног старања и издржавања (ПЗ РС, чл. 6., чл. 7. и чл. 231). Ове одредбе несумњиво представљају један чврст темељ заштите породице.

Брак и ванбрачна заједница

Већина породица се темељи на заснивању брачне заједнице а мањи део на ванбрачној заједници тј. заједничком животу без заснивања брака. Право и слобода склапања брака гарантује се у Европској конвенцији о заштити људских права и темељних слобода¹²⁸, као и у Универзалној декларацији о правима човека. Ово право укључује и право на равноправан положај будућих брачних другова. Отклањање дискриминације у свим питањима која се односе на брак и породичне односе најшире је формулисано у члану 16. Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена која је инкорпорисана у Устав БиХ (Агенција за равноправност полова БиХ, 2006). Устав РС у члану 10. између осталог прописује равноправност полова, а ПЗ РС у члану 39. да су брачни супружници равноправни у браку. Међународном пакт о грађанским и политичким правима обавезује државе странке овога Пакта да усвоје потребне мере како би осигурале једнакост брачних другова у правима и дужностима, приликом склапања брака, у браку и током развода, а у случају развода, мора се осигурати заштита деце.

У Републици Српској брак могу закључити само два лица различитог пола, значи нису дозвољени истополни бракови (ПЗ РС, чл. 4. и чл. 14). Треба нагласити да оваквим решењем законодавац није поступио противно ниједном обавезујућем међународном акту. Исто је и у ФБиХ. По свему судећи, ово решење још увек одговара постојећим друштвеним условима, омогућавајући остварење функција породице, у првом реду прокреације¹²⁹. Породични закон Републике Српске прописује процедуру за закључење брака, као и брачне сметње и брачне забране, што представља претпоставку за формирање здраве и функционалне породице. Исто тако значајно је да закон предвиђа и обавезан поступак мирења брачних супружника у случају да имају заједничку малолетну децу (ПЗ РС, чл. 57.-64.), што може исходovati опстанак породице уместо развода. У случају брачног спора суд је у току целог поступка дужан да настоји да дође до измирења брачних супружника (ПЗ РС, чл. 69.). Такође је и у ФБиХ прописан овај поступак под називом посредовање (ПЗ ФБиХ, чл. 45.-52.). Упоредо са развојем породице и друштва мења се и прилагођава и садржај породичног права. ПЗ РС није дао дефиницију ванбрачне заједнице, него је навео да она није правно регулисана овим законом али да је изједначена са брачном заједницом само у погледу права на међусобно издржавање и других имовинско-правних односа под условима и на начин прописан овим законом (ПЗ РС, чл. 12.). Кад се ради о праву на издржавање ванбрачног друга прописано је да је неопходно да је ванбрачна заједница трајала три године и дуже (ПЗ РС, чл. 248.). Када се ради о другим имовинско-правним односима закон поставља захтев трајање ванбрачне заједнице у виду правног стандарда *дуже времена* (ПЗ РС, чл. 284). На основу овог посредно се могу извести конститутивни елементи ванбрачне заједнице а то су да постоји заједница живота и услов да је она трајала одређени временски период. Важна промена која се десила у породичном законодавству ФБиХ јесте да је ванбрачна заједница изједначена с брачном заједницом (Шадић, Ждраловић,

¹²⁸ Ова конвенција има директну примену у БиХ што прописује чл. 2. Устава БиХ.

¹²⁹ Влада Републике Српске је 2009. године истакла визију породице у Републици Српској за наредни период: „Развој и очување породице која ће представљати подстицајни амбијент за правилан психо-физички развој деце, афирмацију родитељства и међугенерациске солидарности а истовремено бити важан елемент социо-демографског развоја Републике Српске“. СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПској ЗА ПЕРИОД ОД 2009. ДО 2014. ГОДИНЕ, 2008, стр.8).

Емирхафизовић, 2020). ПЗ ФБиХ дефинише ванбрачну заједницу као заједницу живота жене и мушкарца који нису у браку или ванбрачној заједници са другом особом, која траје најмање три године или краће ако је у њој рођено заједничко дете (чл. 3.).

Заштита од насиља у породици

Насиље у породици представља озбиљан друштвени проблем и фактор који може узроковати распад породице у којој се јави (Хрнчић и Бећировић, 2018). Постоје тврдње да је насиље у породици је научено понашање које се може и преносити са једне генерације на другу, и да родна неравноправност између мушкараца и жена, било на нивоу породице било на нивоу друштвене заједнице представља главни узрок насиља у породици (Атлантска иницијатива, DCAF, 2016). Ова непожељна појава веома је заступљена и у Републици Српској (Влада РС, 2014).

Најважнији, и први, међународни правно обавезујући документ у којем су обједињени стандарди у овој области је Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, позната и под називом Истанбулска конвенција, која је усвојена у Савету Европе 2011. године. Анализирајући садржај ове конвенције долази се до закључка да она има истакнуте јасне циљеве, начела на којима почива и обавезе за државе потписнице. Сврха ове конвенције је, између осталог, заштита жена од свих облика насиља и превенција, кажњавање и елиминација насиља над женама и насиља у породици што прописује члан 1. ове конвенције.

Заштита брака и породице у ситуацији поремећених породичних односа се примарно остварује породичним правом, и у том контексту најважнија је заштита од насиља у породици (Влада РС, 2017). Одређене одредбе Породичног закона РС су итекако значајне у контексту грађанско-правног регулисања насиља у породици, као нпр. чл. 4. којим је прописано да се брак заснива на слободној одлуци мушкарца и жене да закључе брак, на равноправности брачних супружника, међусобном поштовању и узајамном помагању. Међутим, најзначајнији закон који регулише овај друштвени проблем је Закон о заштити од насиља у породици, који је донет да би се пружио ефикаснија, бржа и потпунија заштита жртава насиља у породици. Управо је 1. маја 2020. године ступио на снагу Закон о изменама и допунама Закона о заштити од насиља у породици РС, а најзначајнија измена је да су уместо санкција прописане заштитне мере и укинута су новчана казна и условна осуда као прекршајне санкције. Закон о заштити од насиља у породици у члану 6. дефинише да насиље у породици постоји уколико постоји основ сумње да је члан породице или породичне заједнице извршио радње физичког, сексуалног, психичког и/или економског насиља, као и пријетње које изазивају страх од физичке, сексуалне, психичке и/или економске штете код другог члана породице или породичне заједнице. Забрањен је било који облик насиља у породици. Закон опсежно прописује које су радње насиља у породици, додајући да је то и свака друга радња која представља насиље у породици или породичној заједници, чиме се избегава могућност да се изостави санкционисање неког поступка који би могао представљати насиље у породици. И претње овим радњама сматрају се радњом насиља у породици.

Субјекти заштите који су дужни пружити заштиту од насилничког понашања су: полиција, тужилаштва, центри за социјални рад односно службе социјалне заштите, здравствене и образовне установе и надлежни суд (Закон о заштити од насиља у породици чл. 9.). Процедура њиховог рада је законом изричито одређена. У члану 12. овог закона прописано је да су чланови породице, субјекти заштите, запослени у образовним и социјалним установама, као и грађани дужни да одмах након сазнања да је почињено насиље у породици или да постоје основи сумње да је почињено насиље то одмах пријаве полицији. Ради отклањања непосредне опасности по физички и психички интегритет, ради спречавања понављања насиља и гарантовања безбедности жртве, учиниоцу насиља у породици могу се изрећи хитне мере заштите пре покретања поступка или у току поступка. Хитне мере заштите изриче надлежни суд у прекршајном поступку (исто, чл. 13). У

члану 15. регулисано је и збрињавање жртве у сигурну кућу ради обезбјеђења физичке заштите и остваривања права и интереса жртве насиља у породици. Збрињавање врше полиција и центар за социјални рад, односно установа социјалне заштите. За заштиту жртве од насиља у породици овај закон у члану 23. предвиђа заштитне мере, а њихова сврха је да се осигура нужна заштита здравља и безбедности жртве насиља, те отклоне стања или услови који могу бити од утицаја или могу погодovati или подстицајно деловати да учинилац убудуће врши радње насиља у породици. Закон предвиђа и новчано кажњавање за службено лице и лице запослено у образовној, социјалној и здравственој установи које не пријави насиље у породици, за грађанина који не пријави насиље, за члана породице који не пријави насиље у породици када је жртва насиља малолетно дете, а такође и за субјекте заштите и друга тела овлашћена за поступање ако не поступи по овом закону (чл. 42). Влада РС донела је 2007. године Акциони план за борбу против насиља у породици за 2007 – 2008. годину у Републици Српској, који је био први документ овакве врсте у Босни и Херцеговини, чиме се показало да је овај проблем препознат у Републици Српској и да захтева ефикасно и системско решавање, и тај план је предвиђао дугорочне и оперативне циљеве, као и носиоце активности на остварењу тих циљева (Влада РС, Центар за једнакост и равноправност полова). Закон о заштити од насиља у породици чланом 4. предвиђа да Народна скупштина РС, на предлог Владе РС, доноси Стратегију за сузбијање насиља у породици, за период од најмање пет година. Према Информацији Владе РС из 2017. године, Стратегија за сузбијање насиља у породици Републике Српске за период од 2014. до 2019. године усклађена је са стандардима и обавезама садржаним у Истанбулској конвенцији, а годишњи акциони планови, као и стратешки правци, прате области које су овом конвенцијом издвојене као приоритетне. Стратегију чине четири стратешка правца: превенција насиља у породици, подршка и помоћ жртвама насиља у породици, заштита жртва од насиља у породици и праћење спровођења закона, политика и мјера против насиља у породици (Влада РС, 2017).

Инкриминисаност насиља у породици у правном систему Републике Српске присутна је у КЗ РС који чланом 190. прописује кривично дело „насиље у породици или породичној заједници“. те се кроз прописивање његових обележја као и кривичних санкција остварује превентивна и репресивна функцију кривичног законодавства. Може се констатовати да Закон о заштити од насиља у породици и Кривични законик представљају основу правног регулисања проблема породичног насиља, а поред њих правни оквир којим се регулише ова област чине Закон о кривичном поступку РС и Закон о прекршајима РС (Влада РС, 2014). Поред овог, регулатива постоји и на нивоу БиХ, где је 2003. године донесен Закон о равноправности полова у БиХ, као *lex specialis*¹³⁰, који у члану 27. на одређени начин радње које се могу сврстати у насиље у породици третира као кривично дело и прописује казну за његово вршење. Предност породичноправне заштите у односу на кривичноправну је веома брзо изрицање одговарајућих мера у циљу заустављања насиља и заштите жртва породичног насиља.

Заштита права детета

Заштита породице и деце једно је од најважнијих уставних начела у области породичног права. Основна функција породице и јесте подизање деце и брига о њима (Вучковић-Шаховић, 2000). Задатак државе је да створи правне основе за заснивање здраве породице и отклони сметње које представљају препреку остварењу овог циља. Често се у ту сврху ангажују надлежни органи и стручне службе. Утицај државе је ипак ограничен јер она мора поштовати међусобне односе чланова породице. Заштита деце је природно право, али и обавеза родитеља. Држава је овлашћена да интервенише уколико су интереси деце доведени у питање. Право дефинише непожељне и

¹³⁰ Специјални закон: регулише посебну област друштвених односа (у овом случају област равноправности полова) и има проиоритет у примјени над другим законима општег типа.

неприхватљиве поступке и понашања према детету, утврђује нивое друштвене толеранције на различите стандарде одгоја деце и критеријуме за интервенцију државе у овим односима, а исто тако дефинише и начин интервенисања када је то неопходно (Жегарац и сарадници, 2001).

Најважнији акти међународног права о људским правима садрже одредбе о заштити права детета. Тако Универзална декларација о људским правима у члану 25. прописује да мајка и дете имају право на нарочиту бригу и помоћ, а сва деца, било рођена у браку или изван њега, треба да уживају исту социјалну заштиту. Члан 24. Међународног пакта о грађанским и политичким правима каже да свако дете, без разлике у погледу расе, боје коже, пола, језика, вере, националног или социјалног порекла, имовине или рођења, има право на мере заштите од стране своје породице, друштва и државе које одговарају његову малодобном статусу. Конвенцијом о правима детета, у члану 3., утврђен је стандард *најбољи интерес детета*. Треба нагласити да ова конвенција признаје свако дете као носиоца властитих људских права која не произилазе из права родитеља или неког другог одраслог лица односно не зависе од њих (Бенедек и Николова, 2005).

По природи ствари деца зависе од својих родитеља. Родитељи имају дужност и право да штите своју малолетну децу и да се брину о њиховом животу и здрављу (ПЗ РС, чл. 81.). Основна правила у вршењу родитељског права су да га родитељи врше споразумно и равноправно. Равноправност је родитељима загарантована и у члану 5. Протокола бр. 7. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода, па је тако регулисало и законодавство Републике Српске (ПЗ РС, чл. 79.). Уколико се родитељи у вршењу права не могу споразумети, о спорном питању ће одлучити орган старатељства (ПЗ РС, чл. 85. и 86.). У Републици Српској права и дужности родитеља и других сродника према деци, као и права и дужности деце према родитељима и сродницима једнака су, без обзира да ли су деца рођена у браку или ван брака (ПЗ РС, чл. 8).

За заштиту детета у Републици Српској веома значајан орган је Омбудсман за дјецу Републике Српске. Надлежности Омбудсмана за дјецу утврђене су Законом о Омбудсману за дјецу Републике Српске. Према мишљењу овог органа, у заштити деце од насиља у Републици Српској учињени су значајни помаци у законодавству (Омбудсмен за дјецу РС, 2018). На иницијативу Омбудсмана за дјецу Републике Српске законодавац је Законом о изменама и допунама Породичног закона из 2014. године утврдио право дјетета на најбољи интерес (исто, 8). Ове измене и допуне су оличене у додатим члановима ПЗ РС, 81б и 81в. Члан 81б прописује да дете има право на изражавање властитог мишљења у складу са узрастом и зрелошћу, као и да се мишљењу детета мора посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, у складу са дететовим годинама и зрелошћу. Чланом 81в одређено је да је Република Српска посредством надлежних органа дужна да предузме све потребне мере за заштиту детета од сваког облика занемаривања, насиља и злостављања и од сваке врсте искориштавања, те да у свим активностима које се тичу детета, најбољи интерес детета мора бити приоритет. Међутим, мишљење Омбудсмана је и да остваривање овог права у пракси најчешће није реализовано због његовог неразумевања те да закон мора додатно појачати одговорност надлежних установа и служби приликом вођења поступака и доношењу одлука у најбољем интересу детета. ((Омбудсмен за дјецу РС, 2018).

Злостављање деце може бити велики проблем у породици, који оставља дуготрајне последице на дете у многим аспектима (Жегарац и сарадници, 2001). Дете може бити жртва насиља у породици директно или индиректно, као објекат или сведок насиља (Закон о заштити од насиља у породици РС, чл. 8). У оба случаја постоје штетне последице у виду не само навикавања на бол и патњу него и на стварању склоности према вршењу насиља (Бошковић, 2010). Једно од основних права детета је право на живот и развој (Конвенција о правима детета, чл. 6). Све врсте злоупотреба, насиља, злостављања или занемаривања деце, којима се угрожава или нарушава физички и лични интегритет детета и омета његов правилан развој, представљају повреду тог основног права.

Заштита тог права остварује се разним мерама за спречавање и елиминацију ових појава, као и организовањем и непосредним спровођењем заштитних интервенција у конкретним случајевима злостављања и занемаривања деце (Жегарац и сарадници, 2001). То се може извршити законским решењима породично-правне заштите. Према члану 106. ПЗ РС родитељу који злоставља дете, злоупотребљава родитељско право, или је напустио дете, занемарио бригу о детету и занемарио своје родитељске дужности, суд ће у ванпарничном поступку одузети родитељско право. Према Закону о заштити од насиља у породици Републике Српске, дете ужива посебну помоћ и заштиту ако је жртва насиља у породици (чл. 8.). Такође постоји и широка кривично-правна заштита од злоупотреба деце. Глава XXV КЗ РС је посвећена кривичним делима сексуалног злостављања и искориштавања детета. Затим у глави о кривичним делима против брака и породице КЗ РС инкриминише ванбрачну заједницу с дететом (чл. 184.), одузимање детета (чл. 185.), промену породичног стања детета (чл. 186.), запуштање и злостављање детета (чл. 187.), напуштање детета (чл. 188.) и повреду приватности детета (чл. 189.).

У заштити детета веома је важна судска заштита, а исто тако важну улогу игра и орган старатељства чија овлашћења су опсежно прописана у трећем делу ПЗ РС који регулише односе родитеља и деце. Ако се у брачном спору решава и о заштити, васпитању и издржавању деце, орган старатељства учествује у том поступку ради заштите интереса деце (ПЗ РС, чл. 73.). Суд који решава брачни спор обавестиће орган старатељства о поступку ради заштите, васпитања и издржавања деце и позивати га на сва рочишта, као и достављати му све одлуке донесене у том поступку (ПЗ РС, чл. 73.). У току поступка у брачним споровима суд може по службеној дужности решењем одредити привремене мере у погледу заштите, васпитања и издржавања заједничке малолетне деце, као и за њихов смештај (ПЗ РС, чл. 74.). Дете има право на бесплатну правну помоћ без обзира на социјални статус у свим случајевима у поступцима за остваривање права на издржавање (ПЗ РС, чл. 268а.). У оквиру Владе РС је 2012. године потписан Протокол о поступању у случају насиља, злостављања или занемаривања деце који налаже превенцију насиља, злостављања или занемаривања и поступање у тим случајевима кроз подстицање и обавезивање институција, установа и служби које се брину о деци на стварање сигурног и одговорног окружења у којем се негује сарадња и уважавање и не толерише било који вид насиља.

Социјално законодавство у функцији заштите породице

У заштити породице значајне су и одредбе тзв. социјалног законодавства, које се бави питањима материјалне, здравствене и друге помоћи породици и њеним члановима, посебно мајци и детету. Закон о социјалној заштити РС дефинише социјалну заштиту као делатност од општег интереса, која, између осталог, обухвата и мере и активности за стварање услова за остваривање заштитне функције породице (чл. 2.). Овим законом је омогућена потпуна равноправност свим лицима која испуњавају прописане услове, искључујући сваки облик дискриминације (Закон о социјалној заштити, чл. 3.). Као субјекти заштите могу се појавити како чланови породице тако и породица у целини (исто, чл. 9.). Овим законом предвиђа се пружање помоћи члановима породице и породици као целини у виду новчаних давања, социјалних услуга и других мера (исто, чл. 10.). Од видова помоћи породици предвиђају се: помоћ за школовање деце из социјално угрожених породица, помоћ у васпитању и образовању деце са сметњама у развоју, субвенционисање комуналних трошкова сиромашним породицама, помоћ у стамбеном збрињавању сиромашних породица (исто, чл. 11.). Када се налази у стању социјалне потребе, корисник социјалне заштите може бити дете: без родитељског старања, са сметњама у развоју, чији је развој ометен породичним приликама, жртва насиља, жртва трговине децом, са друштвено неприхватљивим понашањем, изложено социјално ризичним понашањима, коме је због посебних околности потребна социјална заштита (исто, чл. 17. и 18.). У погледу коришћења права које предвиђа, Закон о социјалној заштити изједначава брачну и ванбрачну заједницу (исто, чл. 19.). У поступку у коме се одлучује о правима

детета из овог закона, надлежни орган је дужан да омогући детету да изрази своје мишљење у складу са узрастом и његовим способностима (исто, чл. 66.).

У Републици Српској дечја заштита у смислу Закона о дјечјој заштити је делатност од општег интереса која се одвија кроз организоване активности којима се обезбеђује подршка за рађање деце и усклађивање рада и родитељства, стварање основних услова за уједначавање нивоа задовољавања развојних потреба деце, помоћ породици са децом у остваривању њене репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције, побољшавање материјалног положаја породица са децом, посебна финансијска подршка породици за рођење трећег детета (чл. 2.). Јединица локалне самоуправе која је, поред Републике Српске, носилац дечје заштите, доноси годишњи и средњорочни програм дечје заштите на основу демографске анализе и социјалног стања становништва, доноси одлуку о проширеним правима из области дечје заштите и обезбеђује средства за реализацију проширених права (исто, чл. 5.). Овај закон прописује широк спектар права из дечје заштите: помоћ за опрему новорођенчета, матерински додатак, додатак на децу, рефундација исплаћене накнаде плате за време коришћења породилског одсуства, рефундација исплаћене накнаде плате за време рада са половином пуног радног времена ради појачане неге детета до три године живота, рефундација исплаћене накнаде плате за време рада са половином пуног радног времена ради појачане неге и бриге о детету са сметњама у развоју, задовољавање развојних потреба деце, пронаталитетна накнада за трећерођено и четврторођено дете, накнада родитељу-неговатељу или неговатељу (исто, чл. 10.).

Законом о здравственој заштити Републике Српске (чл. 8.) обезбеђује право на здравствену заштиту између осталих и деци до навршених 15 година живота, школској деци и студентима до краја школовања а најкасније до 26. године живота, као и женама у вези с планирањем породице, у току трудноће, порођаја и материнства до 12 месеци после порођаја. Закон о раду Републике Српске прописује посебну заштиту жене и материнства (чланови 105.-114.) где регулише права жене из рада за време трудноће и после порођаја, а најзначајније је да не може добити отказ уговора о раду због трудноће или породилског одсуства, да има право на породилско одсуство за време којег има право на накнаду плате у целисти.

Закључак

Породица је основна ћелија друштва и као таква мора уживати посебну заштиту државе као субјекат од општег друштвеног значаја којем треба кроз правни оквир пружити све могућности за нормално функционисање и правилан развој. Али исто тако породица је и комплексна заједница у којој се одвија мноштво односа између чланова породице као и њихових односа са другим субјектима. У тим односима некада долази до проблема који могу угрозити функционисање породице као заједнице а и чланове породице као јединке, и чак довести до распада породице што штети и самој друштвеној заједници, и у тим случајевима држава треба ефикасно реаговати у смислу заштите породице. Значајни друштвени проблеми везани за породицу су насиље у породици, економски и социјални проблеми, низак наталитет. Улога породичног законодавства у решавању ових ситуација и њиховој превенцији је врло значајна.

Међународни правни акти за заштиту људских права који су правно обавезујући за БиХ промовишу и налажу заштиту људских права, равноправност полова, право на породични живот, заштиту од насиља у породици и заштиту права детета. Анализом важећих законских прописа Републике Српске из области породичног законодавства може се закључити да је Република Српска, која је као део БиХ обавезана поштовати међународне акте, у формалноправном смислу у великој мери имплементирала правне стандарде тих међународних аката. Заштита породице путем законодавства у Републици Српској врши се кроз законске прописе који уређују односе у

породици, заштиту од насиља у породици, заштиту права детета, обезбеђење социјално-економске, здравствене, дечије, кривичне и друге потребне заштите породици и члановима породице. Важно је истаћи да се овим законодавством ствара и основа за правилно функционисање породице и подстиче рађање деце давањем разних бенефиција и субвенција а ради повећања наталитета. На законодавном плану у Републици Српској велика пажња се посвећује заштити од насиља у породици и у том погледу породица и чланови породице уживају грађанскоправну и кривичноправну заштиту која обухвата превенцију и сузбијање насиља у породици и поступање кад се оно деси. Посебна пажња се посвећује детету као субјекту правне заштите, дете ужива посебну заштиту у свим законима породичног законодавства. У Републици Српској су донети и значајни подзаконски акти којима се уређује породично-правна област, а један од њих је Стратегија за развој породице у Републици Српској из 2008. године којом је између осталог предвиђено да се донесу нови закони или изврше измене и допуне закона који регулишу статус породице и породичне односе, у циљу прилагођавања друштвеним околностима и решавања утврђених проблема као што су смањење становништва, низак наталитет, насиље у породици. Након тога донети су нови: Закон о заштити од насиља у породици, Закон о дјечјој заштити, Закон о здравственој заштити, Закон о социјалној заштити, Закон о раду, Кривични законик, и извршене су измене и допуне Породичног закона. Анализа свих ових закона наводи на закључак да Република Српска располаже квалитетним правним оквиром који ствара добру основу за ефикасно и сврсисходно деловање у области породичног законодавства.

Литература

1. Агенција за равноправност полова Босне и Херцеговине (2006). *Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена*. Преузето са:
https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf.
2. Атлантска иницијатива, DCAF (2016). *Водич у поступању: Насиље у породици: додатак Приручнику за судска разматрања случајева насиља у породици у Босни и Херцеговини*, уредник Ненад Галић. Преузето са:
http://atlanskainicijativa.org/wp-content/uploads/Vodic_u_postupanju-nasilje_u_porodici.pdf.
3. Benedek, W., i Nikolova, M. (2005). *Razumevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava.
4. Бошковић, М. (2010). Породични фактори криминалитета и породично насиље. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2010, 117-140.
5. Голубовић, С. (2016). *Полицијска реакција на кривична дела против брака и породице*. Докторска дисертација. Правни факултет Универзитета УНИОН у Београду.
6. Влада Републике Српске, Центар за једнакост и равноправност полова. *Спречавање и сузбијање насиља у породици у Републици Српској: Приручник за поступање субјеката заштите*, 1. издање. Преузето са:
<http://www.mentalnozdravlje.ba/uimages/prirucnik/prirucnik%20za%20subjekte%20zastite.pdf>.
7. Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт (2008). *Пројекат: Провођење истраживања и израда стратегије за развој породице у Републици Српској*. Преузето са :
<https://vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/DJEL/Documents/Projekat%20-%20Analiza%20stanja%20i%20polozaja%20porodice%20u%20Republici%20Srpskoj.pdf>.
8. Влада Републике Српске (2008). *Стратегија за развој породице у Републици Српској за период од 2009. до 2014. године*. Преузето са:
<http://vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/oPorodica/Documents/Strategija%20za%20razvoj%20porodice%20u%20Republici%20Srpskoj%202009-2014.pdf>.

9. Влада Републике Српске (2014). *Стратегија за сузбијање насиља у породици Републике Српске (2014-2019)*. Преузето са:
<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Strategija%20za%20suzbijanje%20nasilja%20u%20porodici%202014-2019.pdf>.
10. Влада Републике Српске (2017). *Информација о имплементацији стратегије за сузбијање насиља у породици Републике Српске (2014-2019) за 2015. и 2016. годину*. Преузето са:
<https://e-vijecenarodars.net/wp-content/uploads/2017/05/Informacija-o-implementaciji-Strategije-za-suzbijanje-nasilja-u-porodici.pdf>.
11. Вучковић-Шаховић, Н. (2000). *Права детета и међународно право*. Београд: Југословенски центар за права детета.
12. Жегарац, Н. и сарадници (2001). *Заштита детета од злостављања: Приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној самоуправи*. Београд, Југословенски центар за права детета.
13. Закон о дјечјој заштити Републике Српске. *Службени гласник РС, број 114/17, 122/18, 107/19*.
14. Закон о измјенама и допунама Породичног закона Републике Српске. *Службени гласник РС бр.: 63/14*.
15. Закон о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске. *Службени гласник РС, број: 84/2019*.
16. Закон о Омбудсману за дјецу Републике Српске. *Службени гласник РС број 103/08*.
17. Закон о равноправности полова БиХ. *Службени гласник БиХ, број 16/03*.
18. Закон о раду Републике Српске. *Службени гласник РС, број 1/16 и 66/18*.
19. Закон о социјалној заштити Републике Српске. *Службени гласник РС, број 37/12, 90/16, 94/19 и 42/20 - др. уредба*.
20. Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске. *Службени гласник РС, број 102/12, 108/13, 82/15 и 84/19*.
21. Закон о здравственој заштити Републике Српске. *Службени гласник РС, број 106/09 и 44/15*.
22. ОУН (1989). *Конвенција о правима детета*. Преузето са:
http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Konvencija_o_pravima_deteta.pdf.
23. Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. *Службени гласник БиХ – Међународни уговори, бр. 19/13*.
24. Крешић, Б. и Софтић, Е. (2016). Демократизација породичног права, *Зборник радова правног факултета у Тузли, година II број 1.*, 266-281.
25. Кривичн законик Републике Српске. *Службени гласник Републике Српске, број 64/17*.
26. ОУН (1966). *Међународном пакт о грађанским и политичким правима*. Преузето са:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013031901595385ser.pdf.
27. Милић, А. (2001). *Социологија породице – критика и изазови*. Београд: Чигоја штампа.
28. Омбудсмен за дјецу Републике Српске (2019). *Годишњи извјештај за 2018. годину*, број: 345-1-1/19.
29. Поњевић, З. (2013). О еволуцији породичног права, *Зборник радова*, 11-25, Правни факултет Универзитета Џемал Биједић у Мостару.
30. Породичн закон Федерације БиХ. *Службене новине ФБиХ бр. 35/2005, 41/2005-испр., 31/14 и 32/19-одлука УС*.
31. Породични закон Републике Српске. *Службени гласник РС бр. 54/02, 41/08, 63/14 и 56/19 – одлука УС*.
32. Савет Европе (1950). *Европска конвенције о заштити људских права и основних слобода*. Преузето са:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013041003092706bos.pdf.
33. ОУН (1948). *Универзална декларација о људским правима*. Преузето са:
http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Univerzalna_deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf.
34. Устав БиХ. Преузето са: http://www.savjetministara.gov.ba/osnovne_informacije_o_bih/?id=6090.

35. Устав Републике Српске. *Службени гласник РС, број 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05.*
36. Хрнчић, З. и Бећировић, Ф. (2018), *Поступање у случајевима насиља у породици: Мултисекторски одговор*, Сарајево: Гендер Центар Федерације Босне и Херцеговине.
37. Цвејић-Јанчић, О. (1995). *Породично право*, књига прва. Нови Сад: Правни факултет.
38. Шадић, С., Ждраловић, А., Емирхафизовић, М. (2020). *Једнородитељске породице - Мапирање права и потреба самосталних родитеља/ки на подручју општине Центар Сарајево*. Сарајево: Фондација ЦУРЕ.

THE ROLE OF FAMILY LEGISLATION IN PROTECTING THE FAMILY

Summary: *The family is the basic cell of society, which enables normal civilization reproduction of the population, education and formation of members of society from their birth. As such, it must be protected by the state, which implements it through family legislation. The family is a complex unit, very important for the community, in which many relationships are intertwined, from the foundation of the family, ie. marriage or domestic partnership, then relations between spouses, relations between parents and children, and relations of family members with some institutions in certain cases. Family legislation creates a legal framework for the functioning of these relationships, thereby contributing to the best possible functioning of these relationships. In addition to regulating family relationships of a procedural nature, the state provides certain laws with protection for children and protection against domestic violence, thereby imposing frameworks on the behavior of family members with a view to its normal functioning, ie. sanctioning behaviors and practices that could impair the purpose of the family and lead to unwanted and harmful occurrences. The aim of this paper is to shed light on the extent to which family legislation can respond to the challenges of modern families and affect their protection.*

Keywords: *Family legislation, family relations, family protection.*